

BIÊN BẢN PHỎNG VẤN SÂU
NGƯỜI CAO TUỔI, XÓM 5, XÃ YÊN HỒ – ĐỨC THỌ - HÀ TĨNH

- H: Giới thiệu về mục tiêu nghiên cứu và nội dung trao đổi về thực trạng và cách ứng phó của địa phương với các hiện tượng thủy tai như là lũ lụt, hạn hán, xâm nhập mặn. Cháu rất mong được bác chia sẻ các thông tin liên quan đến lịch sử hình thành xóm làng ở đây, những kinh nghiệm của gia đình trong cái phòng chống các hiện tượng thiên tai, và những kinh nghiệm trong dự báo các hiện tượng lũ lụt, hạn hán, xâm nhập mặn. Trước tiên mời bà giới thiệu qua một chút thông tin cá nhân như tên, tuổi, nghề nghiệp?
- Đ: Bà là Trần Thị Kỳ, năm nay 78 tuổi. Bà trước đây là công tác 36 năm nhưng mà về nghị định 176. Trước năm 55-57 là mần công tác đoàn, bí thư chi đoàn của Trung Thượng Đình đây; năm 59 là làm công tác quản trị hợp tác xã, sau năm 60-66 làm thư ký thôn, hợp tác xã; 69-69 làm thư ký UBND xã Đức Phúc...
- H: Hiện nay nhà mình có bao nhiêu người cùng đang sinh sống?
- Đ: Nhà có 6 người.
- H: Nhà mình có trồng trọt chăn nuôi gì không?
- Đ: Có chăn nuôi gà vịt với làm ruộng.
- H: Nhà mình hiện cây bao nhiêu diện tích đất và ruộng ạ?
- Đ: Coi như toàn bộ rau màu các thứ là 4 sào tư đó, ruộng là 4 sào 2. Bà trước đây là bà cũng đi cày chứ.
- H: Bà có biết về lịch sử hình thành xóm làng ở đây là từ khi nào và những người dân đầu tiên đến đây sinh sống là có gốc gác ở đâu và khi đến đây họ làm nghề gì không?
- Đ: Khi nó là nhà bà là ở trên Yên Diên này, sau di cư về dưới ni ở. Hồi đó là năm 1888 là coi như là ở dân ở đây là... hồi đó bà nghe là à năm 1886 là nhà bà xuống đây đây, khi đó là chưa để bà đâu, nghe bọ kể lại rứa là sau xin cái vườn đây, rồi thì làm ăn sinh trưởng ở đây. Khi nó cũng thừa nhà thôi, khi nó thì cũng nói thật với con là dân làm ăn cũng lạc hậu này, cũng nó biết cái chi, sau một thời gian thì cũng là cha nói là xin ruộng của cái bọn cày thuê cho họ đây, cái bọn mà ruộng của địa chủ đây thì là cây ruộng là phải trả lúa lại cho họ đây.
- H: Khi đó vùng đất đây gọi là gì?
- Đ: Gọi là đất cày thuê, tên làng tên xóm thì ở gọi là xóm Thượng, xóm Trung rồi xóm Giữa đây. Cái xóm con đang ở đây là xóm Thượng đây, gọi là xóm chùa Dìn đây. Cái chùa ở đây họ phá mất rồi, bảo tôn tạo lại mà chưa mần rặng được.
- H: Về xóm làng ở đây bà nghe các cụ kể lại là gia đình mình chuyên về đây sinh sống từ năm 1886 nhưng mà trước đó đã có người đến đây sinh sống chưa?
- Đ: Trước đây cũng đã có người về sinh sống rồi, thừa thớt, nhà cửa đói rách. Họ đi làm thuê, họ đi cày ruộng thuê, rồi đi ở, rồi là đi làm buổi sáng rồi buổi chiều về họ ngã nón, cơm cháo cho con ăn.
- H: Lúc đó ngành nghề chủ yếu của họ là gì?
- Đ: Họ đi làm rên, đi rên thuê các nơi. Như cha nhà mình là đi rên thuê ở Nghệ An. Đi rên, mần dao, mần kéo rồi mần cày ở các nơi. Đó là cái thời xa xưa đây. Bỏ vợ con ở nhà rồi đi làm thuê cuộc mướn đó. Là chồng đi rên ở bên Nghệ An, Đô Lương đó.
- H: Thế bà có biết dân cư gốc ở đây là những người như thế nào không?
- Đ: Dân cư gốc ở đây thì nói thật là cứ đi làm thuê cuộc mướn thôi chứ nó làm chi. Địa chủ thì hẳn chỉ có mấy nhà thôi. Dân đây cứ đi nơi khác làm ăn, đi mần thuê, sáng là đi cày thuê cho các nơi.
- H: Vùng đất này, trước kia đã có hệ thống kênh mương, sông ngòi như hiện nay không?
- Đ: Trước đây mần gì mà có hệ thống mương máng đâu, chỉ có con sông đây thôi, sông Lam. Nói chung là trước đây nó có mương máng chi cả, trời thì hạn hán, cày đất đó nhưng nó có

- nước mô, mần chi có mương, máy, rồi thì đất thì khô thế thì cứ lấy dao lọc lọc ra rồi đi lũng ló [lúa], tria ló chứ mần chi.
- H: Đất đó là đất mình phải đi cày thuê của địa chủ ạ?
- Đ: Đất của địa chủ cũng có mà đất mình cũng có.
- H: Lúc đó nếu không có mương dẫn nước thì mình trồng cây như thế nào?
- Đ: Không có nước thì mình vãi, ngâm mộng ra, rồi thì cày lên cho đất trắng ra này rồi có cái dùi cui bằng từng đây này, rồi cứ đi cả một lớp người cứ đứng dầy dầy, đứng ngang đây rồi mỗi anh mỗi lối là cứ đập, đập rồi thì xào xáo lên, rồi thì vãi, thứ mà vãi rồi thì thứ mà nhỏ mạ được thì nọc ra, lọc ra rồi lôm xuống, tria xuống, chứ có nước nôi gì đâu. Khổ. Trồng lúa cạn đấy. Thời của bà trồng mà trước đó là cứ cày lên rồi vãi, vãi lúa đấy. Lúa ta ngâm thành nước, rồi cứ vãi, rồi sau lúa hấn lên, mà hấn lên dài thì lại nhổ lên rồi mần một cái que rồi đi chọt vô chứ còn có biết cây răng. Lúc cây lúa lên rồi thì mình lại đi nhổ ló, nhổ từng mô rồi lại dặm từng nớ, như chỗ này thừa thì lại dặm vào đấy. Đất đó là khô nhưng khi mưa thì đất nó ẩm ẩm thì người ta đi mần rúa.
- H: Trồng lúa cạn, không có nước cây ạ. Thế có trồng được lúa nước giống như bây giờ không?
- Đ: Có cái ruộng mô mà được nước mưa mà rúa thì là cây này, còn cây rồi thì lọc ra rồi lôm vô đất khô này. Tria lúa đó. Sau có chỗ mưa phùn là hấn thóc hấn lên thôi, sau là cứ vãi hấn lên chứ không có nước có nôi chi. Nỏ có mương gì mà nếu tát thì bằng gầu sông, gầu dai thôi, cứ hai người đứng hai bên này này.
- H: Như thế muốn tát được nước thì cũng phải có chỗ dẫn nước vào giống như mương chứ?
- Đ: Mương mô có hói. Có cái hói vẫn giữ khi mô từ thời Pháp thuộc đến giờ. May có cái hói nớ thì cứ tát, tát kiểu tát truyền đó con. Con tát lên rông [ruộng] ni thì bà lại tát lên rông nớ. Ui cha cái thời nớ khổ lắm.
- H: Thời của bà người ta trồng cái giống lúa như thế nào? Bao lâu thì được thu hoạch và năng suất của nó ra sao?
- Đ: Trồng tháng 11 thì gặt tháng 4, tháng 5 mới gặt. Tháng 11 là xuống cây rồi. 5-6 tháng mới gặt được. Đây là cái lúa tháng 5, lúa chiêm đó.
- H: Khi đó ngoài lúa thì ở đây còn trồng loại cây trồng gì khác nữa?
- Đ: Hồi đó bà đang nhỏ là trồng cây mía Lào, cái mía đỏ đỏ đó. Trồng mía nó thì để ăn với đi bán ở chợ. Một nhà trồng độ một vài sào. Ngoài lúa và mía ra rồi thì trồng bông, cái bông mà để ta cán dệt vải đó, trồng khoai, trồng lạc, vừng.
- H: Bây giờ thì sao ạ, những loại cây trồng gì được canh tác ở đây?
- Đ: Mía giờ thì không trồng nữa. Khoai cũng không thấy nữa, trồng có được mô. Mầu mè thì có làm được cái gì đâu.
- H: Thời trước đây có chăn nuôi gì không?
- Đ: Thời xa xưa đó thì có chăn nuôi trâu bò. Nhà địa chủ thì nhiều chứ còn nông dân mà nhà mô chi thì cũng được con.
- H: Theo quan sát của bà cái vùng đây có hay phải chịu mưa lụt, bão lũ không?
- Đ: Từ khi mà bà biết đến giờ thì phải nói là dân đây cực kỳ khổ con này. Trước đó thì không có mương máng, rồi thì cày bừa mần ăn, cày thuê cuộc mướn nớ, rồi là cát đất cãi, cày khô mần, mần thì có mần áo nhưng mà được ăn thì cũng éo le, đó là một. Cái thứ hai nữa là cái đời sống của dân cũng phụ thuộc, đời sống dân đây làm được mấy sào đó rồi thì cũng đi cày thuê cuộc mướn, rồi đi hết nơi ni đến nơi khác. Nói thật với con đây giờ có mương máng, đói khát thì ta cũng... Sau này thì nhờ Đảng thì dân ta cũng... từ cái chi thị 100 đến giờ khoán ruộng cho dân đến giờ thì cũng đỡ, nhưng mà cái bão lụt hấn hoành hành khiếp quá. Lúa đã gặt rồi nhưng mà cũng không gặt được nữa, là coi như phơi ngoài đó, nước cuốn đó. Rồi thì bão, nhà cũng bỏ [đổ], như nhà bà đây là cũng bỏ hai ba lần rồi đó. Toàn dân trong cái xóm ni là coi như toàn xã đó và dọc đường coi như là đi cũng không thể đi được, coi như là cây cối đổ... Mà mương máng đó giờ cũng chưa thông suốt được...

- Rồi thì môi trường đây rất là ứ ập. Mà cái đất đây thì cũng không biết mần cái răng nữa cả là vì đồng ruộng...
- H: Bà ơi bà nói là bão lụt ảnh hưởng làm đời sống người dân ở đây rất khổ rồi nhưng mà nó được thể hiện cụ thể như thế nào? Bà có thể nói rõ cho cháu. Đầu tiên là việc so với 10 năm về trước thì tình hình bão lũ có diễn biến như thế nào, nhiều hơn hay ít hơn, mạnh hơn hay yếu hơn?
- Đ: Giờ nói thật là nói chuyện bão lũ của xã đây thì 10 năm lại đây thì bà cũng chưa thấy... nhưng cái lần bà đang 14-15 tuổi là bà thấy bị bể đê, rồi cũng năm 53 bể đê đây san sát thì là dân khổ. Hệ thống đê đây từ lúc thời Pháp thuộc đó, hồi lúc 30-31 đã có rồi này. Mỗi lần bể đê là bà cũng khiếp hồn, dân thì chết nhan nhản, lúa là đi khắp tứ tung hấn đào cả rể luôn chứ không phải... Rồi thì từ thời khi gian ở lại giờ thì khi mô cũng lũ lụt thì cũng cứ hoành hành mãi này. Dân thì nói thật cứ phục hồi được đợt ni thì đợt sau hấn cũng cứ hoành hành như rứa đó.
- H: Đó là bão hay ngập lụt ạ?
- Đ: Bão đó. Ngập lụt cũng như rứa. Bão nó bà vừa mới nói với con là nhà cửa đây là bỏ hết trơn. Rồi là các xã cũng rứa này, các bà mẹ là phải sơ tán này. Rồi dân đây thì nói thật là dân lũ lụt. Vừa rồi đây này là hòm, rồi chiếu, chõng, giường là trôi về đây, rồi đất ở trên trôi về đây.
- H: Từ trước là ở đây đã bị ngập lụt như vậy rồi ạ?
- Đ: Từ trước khi bà còn nhỏ là cũng mưa to, lụt to. Dân mà đi đường là phải đi nốc [thuyền], đi bè này. Ví như bà qua nhà con một đoạn nhưng cũng phải đi nốc, đi bè này. Từ khi bà còn nhỏ thì ở đây đã là vùng trũng rồi và nước mưa đổ về nhiều, ví dụ như từ đây sang đó là phải đi thuyền đấy.
- H: Khi đó lũ lụt gây ảnh hưởng như thế nào đến hoạt động sản xuất nông nghiệp?
- Đ: Đời sống thì nói thật với con là cái mưa to này, ví dụ như ta lúa được gặt rồi đấy nhưng mà đem được cái liềm ra đó là phải trở về vì nước lên như rứa đó, dâng mau rứa đó, không gặt được nữa mô, coi như là cho mất luôn, trôi luôn. Khi nó đã có... đương ngập úng như rứa đã có thoát nước mô được. Mưa thì mưa to, nước thì dâng lên mau.
- H: Ở đây thường bị ngập lụt vào thời gian nào trong năm?
- Đ: Thời gian khoảng tháng 7, tháng 8 nhưng cũng có năm tháng 4 con ạ. Tháng 4 là khoai, lạc mất hết đấy.
- H: Một năm bị lụt mấy lần?
- Đ: Một năm là bị hai lần, có năm ba lần. Thế có năm thì tháng 9 lụt, to nhỏ gì thì cũng tháng 9 lụt. Ngập lụt là mất hết.
- H: Thế còn con người thì làm sao để tránh lũ lụt? Và gia súc gia cầm chăn nuôi thì sao?
- Đ: Người thì coi như lại đi những cái chỗ nào cao, người thì có chạn, leo lên chạn. Nhà nào cũng có chạn. Giờ có nhà cao rồi thì không có chạn thôi. Rồi chỗ nào cao nhất, tìm những cái bụi bờ, chỗ còn cao thì để cho trâu ở. Hoặc trâu bò, lợn gà thì cũng kê gác, kê ván này, rồi như bà nói khi nãy đóng bè rồi cho lợn ở trên đó, gà ở trên đó. Rồi người thì đánh trần ra biết đặng lợi thì lợi mà không biết đặng lợi thì cứ ngồi lên chạn. Lợn, gà thì cứ đóng bè rồi kéo cột lại.
- H: Khoảng 10 năm về trước thì bà có nhớ thời gian mỗi đợt ngập lụt kéo dài trong bao lâu?
- Đ: Có lần thì hấn kéo đến cả tuần mà cũng có lần dăm ngày, ba bốn ngày chi đó.
- H: Người dân ở đây có những biện pháp dự phòng như thế nào để sống qua những ngày lũ lụt đấy?
- Đ: Hồi đó là cái khoai khô mà ta sắt ra nhỏ nhỏ đó rồi bỏ trong cái chum sành rồi khi nó kéo lên chạn, kéo lên chạn rồi thì mỗi anh nấu ra, mần cái này rồi đắp đất cao lên rồi thì nấu trên chạn. Nấu trên chạn thì coi như là có củi, có trấu gì thì cứ đắp bùn lên rồi chia mỗi ăn một miếng, chia anh một bát. Khoai lang, khoai khô sắt ra. Có dự trữ chứ, khi nó thì có dự trữ chứ.

- H: Lúc đó chỉ trữ khoai thôi ạ?
- Đ: Trữ khoai với có hạt nếp, hạt gạo mô thì dành cho trẻ con ăn. Như nhà bà hồi đó bà nhỏ tuổi thì bà được ăn cơm gạo chứ cha mẹ thì ăn khoai.
- H: Từ thời trước đây rồi là mình đã phải dự trữ lương thực chuẩn bị chống lũ. Ngoài lương thực như gạo và khoai, các gia đình có trữ thêm thực phẩm gì khác nữa không?
- Đ: Khi nó thì có thực phẩm chi mô. Có mần được gạo thì có chứ mà chủ yếu là khoai.
- H: Gia súc gia cầm trong mùa lũ thì cho ăn gì?
- Đ: Khoai, cũng khoai thôi. Khi nó mỗi nhà như vậy là phải dự trữ một chum, hai chum khoai khô đấy. Cái chum cao như cái thùng đựng nước giờ đấy. Một cái chum đấy cũng phải đựng được khoảng dăm yến khoai. Nhà bà phải giã ra rồi bỏ vỏ, giã nhỏ ra.
- H: Bây giờ tình hình ngập còn có xảy ra nữa không? Và xảy ra một năm mấy lần?
- Đ: Hiện giờ vẫn có chứ. Hiện một năm như vậy là cũng nhiều lần, tháng 4, tháng 5 là mưa to rồi. Nhà bà đây là cũng mới ra lụt đấy chứ. Tháng 7, tháng 8, tháng 9 khoảng 3-4 đợt mưa lũ như rứa.
- H: Theo như bà thấy thì mưa lũ bây giờ so với cách đây 10 năm thì nhiều hơn hay ít hơn?
- Đ: Ngập lụt giờ thì có đỡ hơn, chứ mà bão.
- H: Bão gần đây có ảnh hưởng gì đến địa phương không?
- Đ: Có, bão cũng về đây chứ, toi bồi ấy. Bão nhiều hơn. Lũ thì chỉ nước hồi thôi chứ không có cái thoát nước thì cũng đỡ hơn trước.
- H: Đánh giá tác động của lũ lụt đến bản thân gia đình mình thì như thế nào?
- Đ: Thiệt hại đối với gia đình và nói rộng ra là toàn dân ai cũng phải chịu cái chuyện cực. Nói thật giờ ngoài đồng, ngoài ruộng thì thứ thì sâu bệnh, thứ thì lụt mất nò thì đời sống của dân cũng vất vả. Hiện giờ cũng vất vả.
- H: Bà có thể nói cụ thể hơn về ảnh hưởng của lũ lụt cho từng hoạt động sản xuất như trồng trọt, chăn nuôi?
- Đ: Trước hết là nói chung về cái mùa màng đã, mùa màng thì thất bát, ruộng ví dụ như là tháng 4, tháng 5 mà là coi như hoa màu là trút hết, cái hoa màu mình làm ngoài đó như là khoai khiếc là coi như cho bét hết. Rồi ruộng thì có chỗ mình gặt được nhưng mà có chỗ là trút hết luôn. Không kịp, coi như mình gặt không kịp. Mưa xuống là bị úng này. Hoặc là thứ mình gặt được rồi thì lại không phơi được này. Rồi là mất đủ thứ trên đời. Thứ thì ở ngoài thì mưa mát, lụt mát rồi chuột này, mà gặt về thì lại không phơi được hầu ra này. Khoai, lạc thì thôi này. Đó là một lần lũ tiêu mần thì như rứa đây. Còn đối với chăn nuôi thì lụt xong rồi cái là gà, vịt, lợn là bị bệnh hết. Như vừa rồi đây cho chiếc là cũng chết hết này, lợn bị bệnh, gà bị bệnh này. Lụt bão ra là người thì ốm này. Người thì bệnh kiểu như cảm gió đó, nhiễm độc, người thì ho, người thì cúm, người thì... ở đây có những người cúm đột xuất là đi viện luôn đó. Ở đây vừa rồi lúa thì chuột hoành hành, rồi hoành hành xong rồi cái là bị bão này, mưa này.
- H: Như bà đã sống ở đây nhiều năm rồi, bà có thể chia sẻ xem người dân ở đây người ta dùng cách nào để có thể chung sống với bão, lũ và giảm bớt thiệt hại bởi bão, lũ?
- Đ: Cái đó thì chịu thôi. Mình cũng đề cao cảnh giác thì cũng nghe loa rúa thôi. Thì cũng đề phòng này, thứ thì neo giếng này, thứ thì... người già, trẻ con thì đi sơ tán này, rồi là những cái đội tuần tra đây họ lừa đi thì dân mình cũng phải đi, đi lên đặng đê, đặng rú [rừng] này, lên trên rú này, ra đặng đê này. Đi thì đi nơi mô cao thì ta đi. Mà giờ nói chứ rúa rú cũng sạt lở, như vừa rồi hôm bói người chết là cũng đào lên đấy, trôi lênh bênh.
- H: Sau lũ thì vấn đề vệ sinh môi trường trong xóm làng thì thế nào?
- Đ: Vệ sinh môi trường thì nói thật bà thấy có một lần ở trên về có cho thuốc rải mấy cái giếng đây này, rồi phun thuốc đấy nhưng mà có ăn thua gì. Mà giờ người dân đây rất tội, lụt ra là phải ăn cái nước nhiễm độc đây.
- H: Ở đây đã có nước sạch chưa?

- Đ: Có nước sạch. Nước sạch ngoài sông bơm về đây này, có cái máy mà không biết khử thế răng nữa.
- H: Nhà mình bây giờ có mấy người lao động hiện đang đi làm?
- Đ: Trong nhà 6 người đây thì hai ông bà già này, rồi một chú thì làm việc trên xã này, rồi cái chị khi này đây là vợ của anh xã đội trưởng đây thì cũng làm ròng [ruộng] đây và nuôi con lợn, con gà.
- H: Chú làm gì trên xã?
- Đ: Xã đội trưởng. Hai ông bà nghỉ hưu.
- H: Thế là hai ông bà cũng có lương?
- Đ: Hai ông bà có lương, ông lương hưu được 3 triệu 9.
- H: Thế nhà mình có chăn nuôi gà, lợn ạ?
- Đ: Gà thì cũng có 2-3 chục con gà đó, lợn có 2 con. Với hơn 4 sào ròng đây, bình quân cũng được tạ rưỡi, hai tạ một sào. Cho cả mùa, cả thu được 2 tạ. Một năm được tấn sáu ló đây.
- H: Như năm nay khi có lũ về nhà mình có chuẩn bị trước cái gì để đề phòng khi lũ về?
- Đ: Khoai thì không có này. Mua mì tôm, với lại mần hột gạo để đó. Gạo mình phải xay xát ra trước đó. Nói thật với con là khi mà nghe mưa bão lụt cái là phải xay, có khi xay 7-8 yến, có khi 5-6 yến. Rồi có khi chưa thì ăn mì tôm cả cũng nên.
- H: Nhà bà vừa rồi có bị lụt vào nhà không?
- Đ: Năm ngoái, à năm xưa thì lụt vô mới đầu lảng trắng ngoài cửa mà vô nằm một đêm, mà đêm dậy là chỗ nước vô nhà rồi. Me, bò chết trôi lênh đênh ngoài đó rồi. Lảng trắng cái nhà đây, rồi cái nhà đây mà lụt to.
- H: Thế khi đó người thì phải làm thế nào?
- Đ: Người thì cứ kê, kê lên. Ví dụ như cái bàn trong đó, cái ghế trong đó thì kê cái cánh cửa lên rồi nằm trên đó. Còn cái gác thì bà cháu lên trên nó. Nghĩ mà cái dân đây là lợn là cứ đóng bè lồi lợn đi gửi những nhà mô mà cao thì cho lợn vô gửi đó. Nước mà vô nhiều khi còn không đi kịp.
- H: Bè đó làm bằng tre nứa hay bằng gì?
- Đ: Tre nứa thì ở đây mần chi có, chỉ có chặt cây chuối này rồi kẹp hai bên vô cánh cửa, lột cánh cửa ra, rồi cho lợn lên trên kéo đi.
- H: Bà có biết những kinh nghiệm dân gian mà ông bà xưa truyền lại để dự báo trước các hiện tượng mưa, lũ hay hạn hán gì không? Qua các câu ca dao, tục ngữ gì không?
- Đ: Cái này thì bà cũng không có nhớ. Khi nó các ông các bà cũng cứ nằm hát khi hạn hán nhiều quá là mong trời mưa, trời mưa cho lúa có đòng, cho khoai có củ. Các ông bà cũng hát thế đây.
- H: Thế còn kinh nghiệm để biết khi nào trời có mưa gió, bão bùng thì sao?
- Đ: Cái đó, không, bà cũng không biết.
- H: Vâng thế cháu cảm ơn bà.

Kết thúc